
LJUBIŠA RAJIĆ

VUK JE MRTAV, A NI MI NISMO DOBRO

O NAMA NA ISPRAČAJU
VUKOVE GODINE

Predmet

Vukova godina je pri kraju, svi značajni skupovi su manje-više održani i sve značajne proslave prošle. Vuk je razmotren sa svih strana, njime su se, već po tradiciji, bavili filolozi i etnolozi raznih užih polja zanimanja, ali ove godine za njega su se zainteresovali i oni koji se s polazišta svojih struka ranije nisu nešto posebno njime bavili: sociolozi, opšti istoričari, ekonomisti i drugi.

On nauke bi se sada moglo s pravom očekivati da iz istorijske perspektive i sa dužnim kritičkim stavom i umećem budu osvetljeni ličnost Vuka Karadžića, njegovo delanje i tadašnji, pozniji i današnji prijem toga delanja u sredinama ka kojima ga je usmeravao sa svim onim protivrečnostima i nedorečenostima koje su koliko osobina delanja velikih ljudi toliko, pa i mnogo više, osobina prijema toga delanja. Naravno, o Vuku, njegovom delanju i prijemu toga delanja pisano je i mnogo i dobro što je i prirodno s obzirom na njegov značaj i to da su se tim problemima bavili neki od naših najboljih jezikoslovnih umova. Ukoliko se pak taj proces bavljenja Vukom posmatra s tačke gledišta istoriografije nauke, a to je mnogo manje činjeno, može se govoriti o nekoliko nizova paradigmi čije je smenjivanje prouzrokovano i unutaršnjim činocima razvoja nauke i činocima iz njenog spoljnog socio-kulturnog i političkog okruženja, bilo da je reč o nauci u strožem smislu toga termina bilo da je reč o njenim popularnijim vidovima, pre svega o shvatanjima

koja se iz nauke kroz njenu popularizaciju prenose u laičke krugove. Unutar toga procesa se pak mogu izlučiti tri osnovne niti paradigmi.

Jedan niz paradigmi čini samo Vučkovo delanje u brojnim oblastima kojima se bavio (i tu ostaje još mnogo posla na analizi uticaja spoljnih sociokulturnih činilaca na njega i njegova shvatanja, a posebno u evropskom kontekstu). Drugi niz paradigmi čine mene u praktičnom prihvatanju i primeni Vukovih stavova u raznim oblastima kojima se bavio. Treći niz paradigmi čine smene stavova koji su prema Vuku i njegovom nasleđu zauzimali istoričari srbohrvatsike i opšti istoričari, a s tim stavovima su usko povezane mene već pomenutog popularnog ili popularizovanog poimanja Vuka. Ta tri (četiri) niza paradigmi su usko isprepletana, analiza jednoga niza neminovno povlači i analizu određenih elemenata drugih nizova a složenost celoga toga sklopa pitanja može se uočiti već i čitanjem pojedinih analiza sociokulturnih i političkih uslova Vukovog delanja.

Bilo kakvo celovito obuhvatanje toga sklopa problema predstavlja poduhvat koji prevazilazi i moja znanja i obim jednoga ovakvoga priloga. Mene, međutim, ovde zanima nešto što dosad nije bilo predmet posebnog razmatranja, bar ne u većoj meri, naime, istorija prijema Vukovog rada na reformi srpskohrvatskog standardnog jezika kao predmet istoriografije nauke i to u jednom specifičnom segmentu. Naime, u formulisanju svojih teorijskih stavova o onome isečku stvarnosti kojim se bavi i u određivanju stavova o primeni tih teorijskih saznanja u praksi, jedna pojedinačna nauka nije određena samo unutarnjim i spoljnim činiocima svoga razvoja, već kao nauka ima i određenu društvenu, a kada je reč o društvenim i humanističkim naukama, i određenu političku ulogu. Ona zbog toga povratno utiče na društvo u kome se razvija, posebno onda kada se njeni rezultati popularizuju i određenim institucionalnim i neinstitutionalnim kanalima prenose laičkoj, ali uvek i političkoj javnosti. Ono što ja želim u ovome prilogu, jeste da osvetlim taj aspekt bavljenja Vukom i, pre svega, taj aspekt prijema Vukovog delanja kod nas, a kada kažem kod nas, mislim kako na širu sredinu, tako i (ponajviše) na sredinu koju označavamo kao srpski narod sa njegovim slojevima i klasama.

Istorija toga se možda najbolje može videti u našem odnosu prema onome što stalno ističemo kao najvažnije nasleđe iz Vukove ostavštine u oblasti planiranja jezika — njegovoj okrenutosti budućnosti — te će mi to poslužiti kao primer za sledeća razmatranja. Ona su više smišljena kao poziv za kritičko razmišljanje o

nama danas i sutra nego kao stroga naučna analiza i zato sam izostavio sav onaj naučni aparat koji jeste koristan ali bez koga mi se sama ideja čini jasnijom i pristupačnijom.

Paradigme prijema Vukovog delanja

Odlučujući se za uvođenje narodnog jezika u pismeno stvaralaštvo, pa čak i po cenu kidanja izvesnih razvojnih niti psihojezičkoga izraza u domenu funkcionalnih stilova filozofije, prava i teologije, Vuk je imao u vidu ne prošlost srpskoga naroda već njegovu tadašnju sadašnjost i, u još većoj meri, njegovu budućnost. On je pokazao da se aktiviranjem gramatičkih i leksičkih potencijala srpskohrvatskoga opšteg jezika mogu rešiti i trenutne i mnoge buduće potrebe kako opštega jezika tako i posebnih funkcionalnih stilova.

U našem pristupu toj strani Vukovog delanja mogu se grubo izdvojiti sledeće sukcesivne paradigme:

1. Većim delom njegova života vladaju dve paradigme, jedna odbijanja, druga prihvatanja, i one su ujedno i paradigma prihvatanja njegovoga reformatorskoga rada kao prakse jezičke politike i planiranja jezika.
2. Pred kraj njegovoga života a posebno od iskazivanja želje za zajedničkim standardnojezičkim rešenjima za Srbe i Hrvate, sledi paradigma opšteg prihvatanja na srpskoj strani i manje opšteg, a donekle i „drugorazrednog” prihvatanja na hrvatskoj strani praktično sve do Maretićeve gramatike.
3. Tu paradigmu u srpskoj javnosti smenjuje paradigma nekritičkog veličanja koja se proteže do u naše vreme.
4. Danas se jasno oblikuju osnovne crte paradigme kritičkoga osvetljavanja Vukovoga rada.

Prve dve paradigme su već završene, ali njihovi izvesni delovi nastavljaju da na određen način traju u okvirima novih paradigmi pa su treća i četvrta paradigma u mnogo čemu ponavljanje prve dve u obrnutom redosledu: treća druge, a četvrta prve. Prve dve paradigme su već dobile svoje temeljite i odmerne rasprave i na njima se neću zadržavati već upućujem pre svega na Pavla Ivića *Srpski narod i njegov jezik* (Beograd, SKZ 1971) kao verovatno najbolju studiju o sociokulturnim uslovima Vukovoga delanja i reformatorskoga rada. Mene ovde zanimaju samo treća i četvrta jer smo još uvek u razdoblju njihove smene.

Treća paradigma ima nekoliko osnovnih odlika, pre svega u okviru popularnih shvatanja o Vuku, ali, na žalost, ne isključivo u njima:

a) Vuk i njegovo delo se nekritički veličaju, ponajviše u svečarskim govorima u kojima se on predstavlja kao neki veliki portir mag koji nas kroz široke dveri uvodi u Evropu.

b) Često se zaboravljaju ili zanemaruju njegovi prethodnici koji su delali u istome pravcu i smeru kao i on, na primer, Dositej ili Savo Mrkalj, bez čijeg bi prethodnog delanja Vuku bilo mnogo teže.

c) Manje ili više svesno se umanjuje uticaj koji su na njega imali njegovi savremenici, pre svega Kopitar, ali i Lukijan Mušicki.

d) On se tretira kao apsolutno jedinstvena pojava, mada je u njegovo vreme i oko njegovog vremena u Evropi delao niz pregalaca koji su stvarali ili reformisali pisani jezik novooslobođenih naroda ili naroda koji su bili na putu nacionalnoga oslobođenja na talasu evropskih građanskih revolucija i procesa raspada manjih i većih imperija (Grčka — Korais, Norveška — Osen, Slovačka — Štur, Provansa — Mistral, Češka — Dobrovski, Estonija — Avik, Litva — Jablonskis, Hrvatska — Gaj), ali i onih čije ideje nisu dovele do reformi (Danska — Rask, Norveška — Knudsen). Vuk je po uslovima u kojima se razvijao i delovao i po neverovatnoj širini svojih zanimanja i znanja, kako izuzetna tako i, u mnogo čemu, jedinstvena ličnost, ali nikako nije usamljena pojava.

Takav odnos prema Vuku je u nauci u svoje vreme bio prouzrokovan ostacima romantičarske istoriografije s njenom usredsređenošću na ličnost, ali takvo objašnjenje svakako nije dovoljno kada se zna da svih ovih elemenata nekritičkog veličanja ima i danas u sasvim drugim i drugačijim društvenim, kulturnim i naučnim okolnostima, kao i da su se ona u znatnoj meri preselila u najšire laičke krugove. Objašnjenje te pojave može se naći samo kroz analizu savremenih uslova, na šta ću se vratiti kasnije.

Četvrta paradigma se može relativno oštro podeliti u dve podparadigme jasno oblikovane uticajem unutarnjih odnosno spoljnih činilaca razvoja istoriografije srpskohrvatske i opšte istoriografije. Jedna je predstavnik opravdane naučne težnje da se Vukovo delo sagleda u što objektivnijem i celovitijem svetlu. Druga je, naprotiv, izazvana jednostranim shvatanjima po kojima Vuk ili nije dovoljno radikalno, ili je suviše radikalno, ili je kriv za uništavanje tradicije, ili poseže za tuđim, odnosno smeta tuđem

razvitku, ili je nacionalista ili je nešto drugo i treće.

Unutar te druge podparadigme nesvesno ili svesno se prenebregava nekoliko činjenica. Prva je da nijedan drugi put stvaranja standardnoga jezika u Vukovo vreme, na primer Dositejev prethodni rad, iz jasnih istorijskih razloga nije imao niti vremena niti mogućnosti da pruži bilo šta što bi moglo biti alternativa Vukovom reformatorskom delanju. Drugo da je u tadašnjim društvenim, kulturnim i političkim uslovima samo Vukova linija stvaranja zajedničkog standardnog jezika za Srbe i Hrvate mogla dobiti pozitivan odgovor u delu sličnih kretanja u hrvatskoj javnosti, a bez takvoga pozitivnoga odgovora ne bi bilo zajedničkoga standardnoga jezika. Treća je činjenica da se Vukovo delanje mora analizirati metodama savremene nauke, ali da se on mora vrednovati polazeći od toga da su njegova shvatanja bila nužno i jasno uslovljena tadašnjim sociokulturnim i političkim uslovima. Tu se pre svega radi o tome da su u to vreme srpski i hrvatski narod bili na putu nacionalnog konstituisanja i nacionalne homogenizacije duž veroispovesnih linija kao i da su spoljnji uslovi učinili da u Vukovom reformatorskom radu nacionalno i klasno budu pomešani, a da kod iliraca nacionalni element bude pretežan (v. npr. pomenuto delo Pavla Ivića). Pojava te druge podparadigme i razlozi prenebregavanja pomenutih činjenica mogu se razumeti samo kroz analizu naših savremenih sociokulturnih i političkih uslova.

Paradigme prihvatanja Vukove jezičke reforme u praksi planiranja jezika u velikoj su meri odraz paradigmi istoriografije naše lingvistike, a ona je, ako uopšte postoji kao istoriografija, u najvećoj meri usredsređena na ličnost u nekom društvenom i kulturnom vakuumu. Ali koliko god polako počinjemo biti spremni da prijemu Vukovog delanja u njegovom vremenu pristupimo i sa jednog šireg sociokulturnog i opšteistorijskog polazišta, težeći da osvetlimo uzroke, povode i uslove njegovoga rada i odjeka toga rada, toliko smo malo spremni da njegovu ulogu u našem vremenu osvetlimo sa istih takvih polazišta.

*Sociokulturni i politički okvir savremenog
odnosa prema Vuku*

Šta čini opšti sociokulturni i politički okvir u kome danas prihvatamo i primenjujemo odnosno odbijamo vukovska načela? Pre svega reč je o društvu koje ulazi u ozbiljnu ekonomsku, političku, kulturnu i etičku krizu i u kome su izuzetno jake grupe unutar pojedinih nacija i područja koje vuku svaka na svoju stranu

i kojima isticanje nacionalnih osobnosti i nacionalnih samostalnosti služi kao paravan za prikrivanje sopstvenih grupnih interesa. Takvim grupnim interesima odgovara tvrdnja da jedan narod može imati samo jednu državu, jednu kulturu i jedan standardni jezik, odnosno da u jednoj državi može biti samo jedan narod sa jednom kulturom i jednim standardnim jezikom. U okviru takvih regresivnih težnji neminovne su neke pojave. To su pre svega pojave retribalizacije i refeudalizacije koje dominiraju u nekim našim kretanjima, a iskazuju se prvenstveno kroz okrenutost prošlosti, kulturnu isključivost sa selektivnim pristupom kulturnom okružju i podelama na dobra i loša okružja, dobre i loše kulture, dobre i loše istorije i slično i, kada je reč o jeziku, kroz jezičku isključivost.

To ima veoma jasne posledice za planiranje jezika pa se zato i u odnosu prema Vuku mogu uočiti dva osnovna pristupa. Prvi se vidi u grčevitom insistiranju na Vukovim konkretnim rešenjima u nadi da će se: a) njihovom strogom primenom zaustaviti pre svega dalje nacionalno i republičko-pokrajinsko raslojavanje srpsko-hrvatskoga standardnoga jezika, i b) sprečiti ono što se naziva propadanjem jezika. Očevidno je već po našim današnjim jezičkim događajima da je taj pristup u oba domena potpuni promašaj. S jedne strane je nacionalno odnosno republičko-pokrajinsko raslojavanje uzelo toliko maha da se standardnojezičko raslojavanje ne može sprečiti standardnojezičkim delanjem a ponajmanje pozivanjem na Vuka; ono je posledica događaja van jezičke sfere, a ne svoj sopstveni uzrok, pa se i uslovi za njegovo rešavanje mogu ostvariti samo promenama u toj vanjezičkoj sferi. S druge strane, na razini značaja jezika i veština njegove upotrebe, čije bi unapređenje svakako moralo biti jedan od osnovnih ciljeva jezičke politike i planiranja jezika, otkriva se tolika funkcionalna nepismenost svih slojeva stanovništva da imamo sasvim dovoljno razloga da se ozbiljno zabrinemo nad budućnošću smisaonog i pismenog i usmenog opštenja u ovoj zemlji, a to opet nema nikakve veze sa primenjivanjem ili neprimenjivanjem vukovskih načela.

Drugi je pristup suprotan prvome i on se najjasnije očituje u težnji da se u jezičku politiku i planiranje jezika, umesto od projekcije želja, krene od stvarnosnih činjenica *ovoga* trenutka. Drugim rečima, želi se da se očuvaju osnovna vukovska načela, ali da se naše odlučno *nekretanje* bilo kamo pretvori u odlučno *kretanje* duž onih pravaca koji nužno slede iz njih. Pitanje je, naravno, gde se mi uopšte nalazimo? Nekoliko ilustracija toga s tačke gledišta Vukove okrenutosti budućnosti.

A od Vuka ni traga

Vuk je pošao od opšte pravilnosti, to jest, sistematičnosti tadašnjeg srpskohrvatskog jezika, a mi danas nemamo dovoljno istraživanja da odlučnije kažemo šta je sistematičnost našega savremenoga jezika u novim demografskim, društvenim, političkim, obrazovnim i komunikacijskim uslovima.

Vuk je uočavao sistematičnost opšteg jezika i donekle određenih funkcionalnih stilova, a pre svega je sam stvarao izvesne elemente jezičkonaučnoga, istorijskoga, etnografskoga i biblijskoga registra. Mi danas nemamo čak ni jasnu, relativno zajedničku predstavu o tome šta hoćemo s opštim jezikom, a još manje šta hoćemo s pojedinim njegovim funkcionalnim stilovima. Pretačući u praksu svoje viđenje standardnoga pisanoga jezika, Vuk je uzeo usmenu književnost, jedino što je imao u dovoljnoj količini na narodnome jeziku i na njenim jezičkim osnovama uspostavio jezik pisane književnosti i pisani jezik uopšte. Ali danas će biti pogubno po razvoj standardnoga jezika ako funkcionalni stil lepe književnosti ne budemo smatrali samo jednim od izvora grade za standardni jezik i to najčešće manje važnim od niza drugih funkcionalnih stilova osobitih za sadašnje i buduće društvo bez kojih ni jedno ni drugo jedinstvo ne mogu da funkcionišu. (Uostalom, dok se funkcionalni stil administrativnog jezika, jezika prava, jezika tehnike i niz drugih funkcionalnih stilova mogu i moraju regulisati i standardizovati, dotle bi stil lepe književnosti trebalo ostaviti na miru.)

Da bismo postigli nužan, brz i širok razvoj standardnoga jezika onakvog kakav nam je potreban za budućnost moramo naš savremeni standardni jezik osloboditi svih zastarelih i gramatičkih i pravopisnih normativnih stega. Okrenuvši se budućnosti, Vuk je uzimao u obzir frekventnost pojedinih gramatičkih i leksičkih pojava kada ih je beležio, opisivao i tumačio da bi implicitnu normu jezika učinio eksplisnom na osnovi onoga što se faktički upotrebljava. Naša opšta okrenutost nacionalnoj prošlosti ne priznaje frekventnost kao kriterij. Ona ne priznaje ni tehnološki napredak ni njegove zahteve. Čak ni onda kada bi ispunjenje tih zahteva bilo jedino razumno rešenje, na primer u domenu usklađivanja terminologije u saobraćaju ili medicini ili školstvu, ne odstupa se od okrenutosti nacionalnome.

Ipak, ima jedna stvar u kojoj smo dosledni Vuku, ali, na žalost, ona jedina u kojoj to ne bi trebalo da budemo. Vuk je namerno uzeo jezik sela i nepismenoga naroda kao uzor za intelektualce. Mi se i danas nalazimo, bar u

Srbiji, relativno blizu tome stanovištu, ne toliko teorijski koliko praktično kroz još uvek dosta izražen negativan stav prema jeziku gradova (što se vidi u nepostojanju dijalektologije gradskih govora) i još uvek dosta rasprostranjeno shvatanje da je jezik najčistiji i najbolji na selu. A to nije tačno. Jezik sela više nije ni „čist“ ni dovoljan za opštenje u uslovima savremene civilizacije. Budućnost srpskohrvatskoga jezika nije na selu. Ako se jezik planira za buduće naraštaje, a trebalo bi, onda se mora odreći shvatanja da empirijsku osnovu toga planiranja tražimo na selu, a ponajmanje kod nepismenih seljaka. Ona se mora tražiti u velikim, možda pre svega, najvećim gradskim sredinama zbog njihove sve veće demografske i svekolike druge složenosti kao objektivne, a ne vrednosne činjenice. A i tada je treba tražiti kod današnje dece i omladine jednostavno zato što su ta deca budućnost srpskohrvatskoga jezika i što jezik treba planirati po njima i za njih.

Imati i nemati, hteti i ne hteti

Najkraće rečeno, danas smo u veliko meri i u relativnom zaostajanju za onim što je Vuk uradio. Na žalost, ne samo u tome već i u odnosu na ono što je u njegovo vreme postignuto u jezičkoj saradnji i jezičkom zbližavanju govornika srpskohrvatskoga jezika. Koje osnovne predulove nemamo da bismo nadoknadili to relativno zaostajanje?

Pre svega, i kao najvažnije, nemamo ni nagoveštaj ozbiljnog i sistematskog vođenja bilo kakve a posebno ne zajedničke srpskohrvatske jezičke politike i njoj odgovarajućeg zajedničkog planiranja srpskohrvatskog standardnog jezika.

A šta zato imamo po našim republikama i pokrajinama na srpskohrvatskom jezičkom području?

U Hrvatskoj imamo samo jednu više prečutnu a manje iskazanu parcijalnu jezičku politiku s etničkohrvatskim a ne državnohrvatskim obrazloženjem planiranja jezika. A kada se kao argument pominju kajkavska i čakavska književnost to se, po mome mišljenju, čini ne da bi se obogatilo standardni srpskohrvatski jezik, pa čak ne ni hrvatski književni jezik, već da bi se obezbedilo što jasnije konstituisanje istočne i zapadne varijante u hrvatsku i srpsku i preko leksike i preko gramatike. U Bosni i Hercegovini imamo pokušaje uravnoteženja, s obzirom na nacionalno heterogeno stanovništvo. U Crnoj Gori imamo nedefinisanu i protivrečnu jezičku politiku, s podelom na one koji bi da

sarađuju sa Srbima i one koji bi da sarađuju samo sa sobom, a ta podela je u velikoj meri identična s podelama oko etnogeneze Crnogoraca. U Srbiji s pokrajinama ili bez njih imamo skup neplodnih, heterogenih i protivrečnih stavova koji se umesto jezičkom politikom i planiranjem jezika pre mogu zvati politikom jezičkoga nečinjenja da se ne bi narušilo inače nepostojeće jezičko zajedništvo. (A ni to zajedništvo nikada nije bilo jasno definisano a još manje određeno u smislu nekog konkretnog programa onoga što se hoće s odgovarajuće jasnom predstavom o tome kako se to hoće.)

Iz takvoga stanja nužno sledi da nemamo ni neke od najosnovnijih proizvoda jezičke politike i planiranja jezika. Pre svega nigde u Jugoslaviji nemamo onakav ozbiljan terminološki rad kakav savremena naučna i tehnološka terminologija zahtevaju. Nemamo ni jednotomni rečnik, ni priručnu deskriptivnu gramatiku, ni savremeni pravopis. Istina, jedan je jednotomni rečnik, sa svim varijantama, pred izdavanjem, ali je rezultat lične inicijative i ličnoga odricanja, a ne sistematski vođene jezičke politike, a postoje i jedna jednotomna priručna deskriptivna gramatika i jedan jednotomni pravopis, ali su i gramatika i pravopis sazđani na građi koja je etnički hrvatska (zasnovana ne na piscima iz Hrvatske već na piscima Hrvatima). Mi nemamo ni mnogo čega drugoga pa bi spisak makar najosnovnijih stvari mogao popuniti mnogo redova.

A šta imamo? Pre svega imamo veoma različita shvatanja o tome da li treba sarađivati u vođenju jezičke politike i u planiranju jezika, a ako uopšte smatramo da treba sarađivati, onda imamo veoma različita mišljenja o tome ko, kako, u čemu i do koje mere da sarađuje. Imamo, dakle, veliku volju da sve ostane onakvo kakvo jeste sada. A ako se nasuprot očekivanjima dogodi da poželimo da se nešto menja, onda najčešće mnogo više znamo šta nećemo nego šta hoćemo, a ono što hoćemo, skoro nikada nije prihvatljivo za druge iz ovog ili onog iskazanog ili neiskazanog razloga.

Zašto je sve to tako?

Uzroci

Osnovni uzrok je, po meni, pre svega, ta naša gore opisana savremena sociokulturna situacija u kojoj je proces dezintegracije stigao do već opasne tačke, u kojoj je važnije gledati unazad nego unapred, u kojoj je bolje da se ništa ne uradi nego da se uradi nešto što ne bi moglo biti koncenzusom prihvaćeno, u kojoj se za studije maternjega jezika i književnosti suviše često opredeljuju slabiji učenici, u kojoj nam

u srbohrvatistici još uvek radi previše mediotkriteta, u kojoj se obrazovanje i nauka još uvek smatraju troškom i u kojoj bi se ovaj spisak mogao znatno produžiti.

Naravno, razloge toga stanja i među lingvistima i među onima koji nisu lingvisti ali lingvistima kroje kapu, mogli bi relativno brzo naći i o njima bi mogli relativno brzo raspravljati, ali je pitanje da li to hoćemo.

U našem današnjem razmišljanju o planiranju jezika i u samome planiranju jezika dominantni su sledeći principi legitimiteta (opravdanja zašto uopšte treba planirati jezik) — princip selektivne socijalne prihvatljivosti (to jest, prihvatljivosti za određeni društveni sloj), princip selektivne nadregionalnosti (to jest, prihvatljivi i neprihvatljivi strani uticaji, prihvatljive i neprihvatljive kulturne i jezičke usmerenosti i povezanosti, prihvatljive i neprihvatljive etničke, jezičke, kulturne i verske zajednice), nacionalno-istorijski princip i princip nacionalnog jedinstva (potpomognut etnogenetskim istraživanjima i opštom okrenutošću prošlosti), princip obezbeđivanja socijalnih šema tumačenja (a te šeme su šeme određenih slojeva, ne celih naroda), princip nacionalne književne tradicije i princip nacionalnih duhovnih autoriteta. U normiranju jezika su dominantni principi etimologizacije, prethodnih stanja jezika i etičkog purizma. A u domenu principa sprovođenja normi uglavnom se operiše prohibitivnim normama koje su mnogo češće prećutne nego iskazane (kao što i inače u svim našim standardno-jezičkim poslovljima i razmiricama ima više prećutnog nego iskazanog).

U celini posmatrano, u upotrebi su principi koji u međusobnoj kombinaciji vuku unazad i daju retrospektivnu kodifikaciju standardnoga jezika koja savršeno odgovara opisanome sociokulturnome stanju jer je jedan od njegovih osnovnih proizvoda. To se vidi i bez detaljnije analize primene navedenih principa.

Takva bi detaljnija analiza svakako morala uzeti u obzir i principe koji su danas kod nas na srpskohrvatskom jezičkom području malo ili nimalo primenjeni, ali koji su ranije bili primenjivani ili bar razmatrani. Ti drugi principi legitimiteta jesu princip identifikacije (sa oblicima standardnoga jezika), pedagoški princip (koji nalaže uzimanje u obzir pedagoške i razvojnopsihološke delotvornosti oblika standardnoga jezika), princip efikasnosti (u opštenju), princip razumljivosti (za maksimalan broj govornika datoga standardnoga jezika), princip prihvatljivih kognitivnih i emocionalnih posledica (izbora standardnoga jezika i diglosivnih situacija), demokratski princip (koji nalaže uzi-

manje u obzir potreba najširih slojeva), princip nadregionalnosti i internacionalizma (koji nalažu maksimalno premošćavanje standardnojezičkih razlika, ali bez njihovog nasilnog ukidanja). Od principa normiranja to su princip faktičke upotrebe (koji nalaže uzimanje u obzir onoga što se stvarno upotrebljava, a ne samo onoga što se želi uvesti u upotrebu) i princip frekventnosti (koji nalaže istraživanje učestalosti upotrebe pojedinih oblika). Od principa sprovođenja normi iz rasprava su sasvim nestale afirmativne norme koje daju mogućnost izbora između alternativa ili eventualno preporučuju određen izbor između alternativa ne namećući nijedan kao jedino dobar.

Zbog čega onda toliko pozivanje na Vuka i toliki novi otpori prema Vuku?

Ako se zadržimo na ravni sociokulturne i političke uloge Vuka danas, a to je ono što mene zanima, uočavamo dve osnovne odlike:

— Vuk je više povod a manje predmet.

— Odbijanje Vuka danas u pojedinim krugovima kod Hrvata, Muslimana i Crnogoraca odnosno euforično stanje tokom proslave Vukove godišnjice u pojedinim krugovima kod Srba prouzrokovano je političkim potrebama legitimisanja određenih parcijalnih grupnih interesa.

Ove tvrdnje zahtevaju nekoliko argumenata. Mislim da je jasno, i bez posebnog obrazlaganja, da je Vuk ove godine bio mnogo više povod nego predmet. To je bio slučaj čak i onda kada mu je pristupano sa strogo naučnih stanovišta jer su i proglašenje Vukove godine i sve ono što se u njoj događalo pored jedne čisto naučne dimenzije imali i jednu jasno političku dimenziju kako unutar Jugoslavije tako i van nje. Ta stvar je za sebe nesporna. Svaka zemlja koja uopšte ima naučnika i reformatora tih pa i mnogo manjih dimenzija neminovno teži da pogodnu godišnjicu iskoristi i u političke svrhe. To se čini čak i kada određena zemlja nije u krizi, u kakvoj je naša, i kada proslave van njenih granica nemaju ulogu stvaranja ili poboljšanja već postojeće pozitivne predstave o datoj zemlji u drugim sredinama. Nama je takva pozitivna slika danas nužna kao protivteža inače dosta negativnoj slici kakva danas postoji o nama, van naših granica.

Proslava Vukove godišnjice ima po mome mišljenju, i tu dimenziju koja se inače ostvaruje i na druge načine (sportskim uspesima, reklamiranjem određenog pronalaska, istupanjem na međunarodnoj političkoj sceni i tako dalje). U drugačijim unutarpolitičkim i spoljnopolitičkim uslovima, taj element bi svakako imao mno-

go manje značenje u odnosu na čisto naučnu dimenziju koja je, na primer, bila vodeća ideja mnogih skupova i svečanosti posvećenih Vuku van granica naše zemlje.

Međutim, u celini posmatrano Vuk je pored toga i povod da se iskazuju neki drugi interesi. Naime, postaje već veoma upadljivo da se na proslavu Vukove godišnjice kao srž našega savremenoga odnosa prema Vuku, a, naravno, i na sve ono što se inače poslednjih dva do dva i po desetleća događa povodom i oko Vuka, danas ne gleda nikakvim jedinstvenim jugoslovenskim pogledom.

— Prvo, očito je da postoje razlike između značaja koji se Vuku pridaje unutar srpskohrvatskog jezičkog područja i na nesrpskohrvatskim jezičkim područjima. Smatram da to nije potrebno posebno komentarisati.

— Drugo, očito je da postoje razlike i unutar srpskohrvatskog jezičkog područja. Kako su one nacionalno i državno obojene, nužno je šire ih prokomentarisati.

Otpori koji postoje prema Vuku u određenim krugovima kod Hrvata, Muslimana i Crnogoraca određeni su željom da se doda ona karika lanca koja po njihovom mišljenju nedostaje, a koja je nužna, to jest, da se jednoj državi i jednome narodu dodeli jedan standardan jezik unutar jedne kulture. Drugim rečima, da Hrvati, Muslimani i Crnogorci imaju kao narod svaki svoj poseban standardan jezik. U takvoj jezičkoj isključivosti, već često raspravljan i s pravom napadan Vukov članak *Srbi svi i svuda*, čiji su politički i sociokulturni povodi jasni, mada neprihvatljivi i u njegovom i u našem vremenu (v. npr. analizu Pavla Ivića u pomenutoj knjizi), dobija sasvim novu funkciju, potpuno nezavisnu od toga kakav je bio ondašnji cilj članka, u ondašnjim uslovima i s ondašnjim reakcijama na taj članak s kojima je on i bio „apsolviran” kao prilog u ondašnjoj debati. Naime, njemu se danas naknadno opet dodeljuje uloga krunskoga dokaza da je Vuk bio velikosrpski hegemonista iz čega se, dalje, izvlače zaključci za sadašnjost po kojima je svako današnje zalaganje za Vuka i vukovska načela izraz velikosrpskog hegemonizma. Drugim rečima, Vukovi stavovi se ne vrednuju u odnosu na ondašnji sociokulturni i politički okvir metodologijom savremene nauke, već se vrednuju u odnosu na sadašnji sociokulturni i politički okvir metodologijom ondašnje nauke.

To je, međutim, samo polovina uzroka, onaj njegov deo koji je na strani onih koji napadaju Vuka. Druga polovina je na strani „odbrane” Vuka u odgovarajuće nacionalističkom idejnom

pandanu. (Za svađu je, kao što je poznato, uvek potrebno bar dvoje).

Naime, euforično stanje u određenim sredinama u Srbiji i kod Srba u odnosu na Vuka, a osobito tokom jubilarne godine, pokazuje da se Vuku i slavljenju Vuka dodeljuje izuzetno jaka politička funkcija. U određenim trenucima određenim slojevima pojedinih naroda potrebna su sredstva za legitimisanje određene politike. Ona mogu biti manje ili više delotvorna, zavise od toga koliko dopiru do ciljnih slojeva. Na primer, *Enciklopedija Jugoslavije*, po svojoj osnovnoj koncepciji državnacionacionalnih redakcija, služi ciljevima istoga ulančavanja jedna nacija, jedna država, jedna kultura, jedan jezik, ali je ona usmerena ka onim višim slojevima koji se uopšte mogu javiti kao potencijalni kupci, a ne u maloj meri, i ka kolegama po struci kojima se iznošenjem određenih stavova iskazuje i dokazuje pripadnost koteriji političkih istomišljenika. Međutim, ona mogu biti i usmerena ka najširim slojevima. Vuk je danas dobio funkciju jednoga takvoga sredstva.

Po mišljenju određenih slojeva srpskome narodu je potrebno nešto što bi moglo biti simbol nacionalnoga okupljanja ili bar nacionalnoga identifikovanja. Takvu ulogu je igrala kosovska bitka, odnosno sam pojam Kosovo sa svim onim što je u njemu sadržano. Takvu su ulogu donekle imali prvi srpski ustanak i Karađorđe. Takva je uloga nekada davana kralju. Ni jedan od tih simbola danas više nema apelacionu vrednost koja može da bude okupljajuća, kralj ju je izgubio verovatno onoga časa kada je pobjegao iz zemlje, prvi ustanak je zaboravljen kada su predati ključevi Beograda, a Kosovo je od kumanovske bitke počelo da bleđi. Bez sadašnje situacije na Kosovu, ono ne bi dobilo ništa od staroga sjaja simbola srpskog nacionalnog okupljanja, a upravo zbog sadašnje situacije to više ne može biti a da sa sobom ne povuče izrazite nacionalističke i šovinističke prizvuke. Okupljanje oko Vuka je zato ostalo ono što je u današnjim sociokulturnim i političkim prilikama jedino prihvatljivo za najšire slojeve srpskoga naroda. Vuk je dobio atribut srpskoga nacionalnoga simbola. A kako se iza toga simbola ne kriju samo neznanje ili politička nezrelost, kojima su potrebni nacionalni simbol ili nacionalni mit, već se delimice krije i srpski nacionalizam različitih profila.

Jedan sumoran zaključak

Vuk nije više samo veliki naučnik i veliki reformator jezika. Vuk nije više ni samo simbol nacionalnoga okupljanja jedne nacije. Vuk je danas, možda više nego ranije, simbol nacionalnoga sukobljavanja više nacija. Biti za ili pro-

tiv Vuka (ili bar uzdržan prema Vuku) postaje međa nacionalnoga odvajanja i nacionalističkoga podvajanja. U najekstremnijim vidovima sukoba argumenti za i protiv Vuka prelaze u čisti šovinizam.

Vuk se vrednuje u odnosu na savremenu socio-kulturnu i političku situaciju ali prošlovekovnom metodologijom i argumentacijom. Vuk sam i njegovo delanje mnogima više nisu zanimljivi, zanimljivo je ono što se iz njega može izvući. Danas, na kraju Vukove godine možemo reći da je svečarska aktivnost bila i prebogata (bar ako se meri brojem govora, skupova i putovanja), ali praktično nikakva kada je u pitanju ostvarivanje bar minimuma zahteva koje jezička politika i planiranje jezika moraju ispuniti da bi bili zasnovani na načelima ne samo Vuka već i drugih velikih pregalaca iz njegovog doba na našim prostorima i u Evropi, a pre svega da bi bili okrenuti budućnosti. Stoleće i po nakon Vuka i drugih reformatora, na najboljem smo putu da našu standardnojezičku budućnost izgubimo u korist njene davne prošlosti, na koju ona sve više liči, zato što smo i inače na najboljem putu da našu budućnost žrtvujemo u korist naše prošlosti. Vuku smo se odužili više rečima nego delom i tako ga u u mnogo čemu obezvedili. Vuk je mrtav, a ni mi nismo baš najbolje.